

Vezetett utazás az első magyar uralkodócsalád nyomában

B. Szabó János – Sudár Balázs: *Az Árpád-ház nyomában*. BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport Források és Tanulmányok 5., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Budapest, 2021. 298 oldal, ISBN: 9789634162506.

Albert Zoltán Máté

PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

2021-ben jelent meg B. Szabó János és Sudár Balázs *Az Árpád-ház nyomában* című átfogó tanulmánykötete az Árpádok koráról. A könyv címéről bizonyára sokaknak eszébe jutnak Dümmerth Dezsőnek, az 1970-es, 1980-as években megjelent népszerű munkái,¹ amely kötetek valószínűleg számos magyar otthon könyvespolcán megtalálhatók. Ugyanakkor a szerzők címválasztása árulkodik a könyvben szereplő tanulmányok „útkereséséről”, amelyekben a kutatók igyekeznek minél több fellelhető „nyomot” feltárni, kielemezni, törekedve arra, hogy tág és részletes képet kapjunk a töredékes és csekély számú forrással rendelkező témáról. A kötetben már korábban megjelent tanulmányok kaptak helyet frissítve és kiegészítve, valamint egymáshoz igazítva. Szerkezetileg a mű két nagy egységre tagolódik, amelyek *A dinasztia* és *A hatalom* címet kapták. Előbbihez az Árpád-ház férfinéveiről,² Ügyekről (Vgecről),³ Attila emlékezetéről,⁴ valamint a turulról mint jelképről

1 Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Budapest, Panoráma, 1977, 514 p., ISBN: 963243224X; Uő: *Az Anjou-ház nyomában. Utazások a múltban és a jelenben*. Budapest, Panoráma, 1982, 542 p., ISBN: 9632431790.

2 B. Szabó János – Sudár Balázs: *Az Árpád-ház férfinéveiről (970–1301)*. In: B. Szabó János – Sudár Balázs: *Az Árpád-ház nyomában*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Budapest, 2021, 11–70.

3 B. Szabó János – Sudár Balázs: *Vgec – egy elfeledett ősapa*. In: Uo. 71–82.

4 Sudár Balázs: *Az Árpádok és Attila*. In: Uo. 83–102.; B. Szabó János: *Egy csésze, egy kard. Gondolatok az Árpádok Attila hagyományának „tárgyi bizonyítékairól”*. In: Uo. 103–110.

szóló⁵ tanulmányok; míg utóbbihoz a korabeli hatalomgyakorlásról,⁶ a honfoglalás kori hatalmi berendezkedésről,⁷ a kettősfejedelemségről,⁸ végül a dobok és kürtök jelentőségéről szólóak⁹ tartoznak. A szerzők kutatásaikban arra törekedtek, hogy több tényezőt is figyelembe véve – sokszor szakítva évtizedek óta berögzült értelmezési sémákkal – árnyaltabb és összetettebb képet vázoljanak fel. Hiányérzetünk még így is lehet egyes helyeken (például nem kapnak említést a rovással írt emlékek, vagy a „Turul-nemzetség” és a „szent királyok nemzetsége” megnevezések, továbbá az archeogenetika és a régészet újabb eredményeire is csak utalást kapunk). A tanulmánykötet azonban rendkívül értékes szakirodalmi összefoglalást kínál olvasójának, elsősorban a történeti és nyelvészeti munkákból. A tanulmányokból kiérződő nyitott történelemszemlélet, a részletekre és a korábban hanyagolt területekre is odafigyelő hozzáállás, számos új és hiánypótló további kutatásnak szolgálhat termékeny talajául. A vizsgálódások tárgyát a szerzőpáros fokozatosan bontja ki. Ezáltal mindegyik tanulmány izgalmas képzeletbeli utazás részévé teszi olvasóját, korokon és távoli tájakon át bemutatva az egyes elméleteket, hiedelmeket, fennmaradt ősi történeteket.

Magyarország első királyi dinasztiájának története különleges helyet foglal el valamenyny magyar számára, hiszen nagyobb családunk, nemzetünk történelmének egyik kiemelten fontos, mondákkal és legendákkal átszőtt részéről van szó. Ezért nem véletlen, hogy arra az értelmezési keretre, amellyel a történettudomány művelői vizsgálták ezt a területet az elmúlt időszakokban, a mindenkori politika is kihatott. Így a témát tárgyaló szakirodalmakból gyakran kiérződik, hogy szerzőjük melyik forráscsoportot veszi kiindulási alapjának: a magyar krónikai hagyományt, vagy az idegen országok írástudóinak magyarokról szóló feljegyzéseit tartja értékesebbnek. B. Szabó János és Sudár Balázs tárgyilagosan és semmit sem elvetve mutatja be a lehetőségeket, az egyes elgondolásokat, természetesen végül kiemelve, hogy ők mit tartanak inkább valószínűnek. Betekintést kaphatunk például a névkutatás legfrissebb eredményeibe, aktuális kérdéseibe is. A szerzők vizsgálatainak eredményeiből kitűnik, hogy a korabeli névadásoknak igen fontos bel- és külpolitikai üzenetei is voltak. Ugyanakkor a településnevek alapos áttekintése hasznos adalékkal szolgál ehhez a területhez. A szerzőpáros nemzetközi példákat (görög, latin, germán, szláv, török, ujjur, arab, perzsa stb.) egyeztet és vet össze, valamint olykor segédtudományokat (érem-, oklevél-, pecséttan) is segítségül hív. Alaposan felvázolják az Árpád-dinasztia névadási szokásait, ismertetik a családban használt

5 Sudár Balázs: A dinasztia jelképe: a turul. In: Uo. 111–126.

6 Sudár Balázs: A hatalomgyakorlás mint szaktudás. In: Uo. 129–135.

7 B. Szabó János: Az Árpádok és a honfoglalók. A 9–10. századi hatalmi szervezet sztyeppetörténeti párhuzamai. In: Uo. 137–162.

8 B. Szabó János – Sudár Balázs: Kende vagy Gyula volt-e Árpád? A magyar kettős fejedelemség teóriájától a forrásokig. In: Uo. 163–197.

9 Sudár Balázs: A hatalom hangjai. A középkori magyarországi dobok és kürtök keleti háttere. In: Uo. 199–232.

nevek eredetének, jelentésének különböző értelmezéseit. A vizsgált időszakon belül (970–1301) három név különösen népszerű volt: az István, a László és a Béla. Rendkívül érdekes, hogy az Árpád név ritkának számított a középkori Magyarországon. Annak a jelenségnek kapcsán, amikor egymástól különböző nyelvek hasonló hangzású nevei mosódnak egybe, vagy éppen egy névből keletkezik két külön név az idő során, elemzik például a Henrik és Imre, valamint az András és Endre neveket. A szerzők rámutatnak arra, hogy a dinasztiaán belül nem a keresztény nevek domináltak, azonban a *Belső-Ázsiáig nyúló sztyeppei örökség* is gyorsan kikopott. Hasznos segédletek találhatók a könyvben, például az Árpád-ház keresztény férfi tagjait 12 generáción át (Taksonytól kezdve) bemutató családfa; a dinasztia férfi-neveit szerepeltető táblázat, melyben összefoglalást kapunk az Árpádok keresztény, világi és egyéb neveiről Álmos fejedelemtől III. András királyig; továbbá bizonyos méltóságnevek, személynévek vagy éppen a *turul* szó térképeken szemléltetett előfordulási helyei.

Az egyik legizgalmasabb tanulmány a könyvben Álmos fejedelem apjáról/nagyapjáról, Ügyekről (Vgecről) szól, akivel a szakirodalom eddig kevésbé foglalkozott. Kifejezetten érdekes a név feltételezett kapcsolata az ujjur *üge* méltóságnévvel. További távlatokat nyithat meg képzeletünkben, hogy kortársa lehetett az utolsó ujjur kagán, Üge, az Árpád-ház ősatyjának, Ügyeknek. Elgondolkodtató a szerzőpáros azon meglátása, miszerint krónikáink szövegei alapján a hunok és a magyarok azonosak, ugyanakkor az Árpádok és Attila rokonsága már nem egyértelmű. Felvetnek egy rendhagyó lehetőséget, miszerint a krónikás hagyományban szereplő Attila, aki Árpád honfoglalása előtt mindössze száz évvel hunyt el, nem azonos a fél évezreddel korábban élt hun nagykirállyal, aki Rómát is fenyegette. Tehát talán egy jelenleg még ismeretlen személyről van szó, akinek emléke azonban élénken élt az Árpád-kori magyarság körében, és akit a latinos műveltségű írástudók könnyen összeköthettek a hun nagykirállyal. A *turul*ról mint jelképről megállapítják, hogy jól értelmezhető az egyes sztyeppe népek jelképhasználata szerint. Maga a *togrul* szó, amelyből levezethető a *turul* alak, az ujjur-oguz világra irányítja a figyelmet. A *turul* kapcsán még érdekes, hogy az összevetett források alapján inkább héja-szerű madárról lehet szó, nem pedig sólyomról. Egy 8. századi arab leírás a legerősebb, legnagyobb héja fajnak írja, amelyet különösen ritka esetben lehetett fellelni, ezért az uralkodókat illette. Kézai Simon krónikája említi, hogy a *turul* szerepelt Attila pajzsán, majd a magyar uralkodók egészen Géza fejedelemig ezt a „koronás madár” jelképet használták Kiegészítésként a témához még meg kell jegyezni, hogy Magyarország esetében a III. Béla uralkodása előtti korszakot szokás *preheraldikus* kornak tekinteni, tehát címerekről csak ezt követően beszélhetünk. Fontos kiemelni, hogy a *magyarországi heraldika kezdeteiről* – különös tekintettel a hétszer vágott mező és a kettőskeresztet ábrázoló pajzs megjelenésének datálásához – Takács Imre 2012-ben megjelent monográfiájából¹⁰ kaphatunk pontosabb és árnyaltabb képet (pl. a kettős-

10 Takács Imre: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei = Royal seals of the Árpád dynasty. Corpus Siggillorum Hungariae Mediaevalis 1.*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2012, 192 p., ISBN: 9789636312183.

kereszt pajzsban ábrázolva először IV. Bélánál jelenhetett meg, nem pedig nagyapjánál, III. Bélánál).¹¹

B. Szabó János és Sudár Balázs kötetének második fő része, amely a hatalom értelmezését, korabeli mibenlétét elemzi, először arra hívja fel a figyelmet, hogy egy adott társadalmi berendezkedést egy eltérő kultúrából, más berendezkedési formából érkező látogató másként ír le. Tehát a korabeli források torzított képet festhetnek a korai magyar hatalmi struktúráról. Izgalmas távlatokat nyit meg a szerzők ismertetése a kende és gyula szavak vizsgálatánál felmerülő mongol szálról. Ez akár felvethet egy olyan külön kutatást ebbe az irányba, amely bevonhatná a mongol szakembereket és a mongóliai forrásokat is. A vizsgálatok eredményeképpen mindenesetre az a következtetés körvonalazódik ki, miszerint a kndh (kende) megszólítás/méltóságnév egy bizonyos Gyula nevű személyhez kötődhetett, de az sem kizárt, hogy ezt a titulust akár Árpád vezér is használhatta. Különös eredménye még az elemzésnek, hogy a magyar méltóságok címei (kende, gyula, karcha) nem illeszkednek a türk méltóságnevekhez. Végül, a szerzők a középkori magyar dobkultúráról és a régi magyar kürt hangszerről szóló tanulmányukkal egy a kutatás számára periférián lévő témát is tárgyalnak, adalékokkal szolgálva a zászlótan tudományának is. Áttekintik a csekély létszámú középkori magyarországi dobábrázolásokat. Felhívják a figyelmet arra, hogy bizonyos hangszerek fontos szerepet töltek be a hatalmi szimbolikában. Példának említik a korai közép-ázsiai és kínai ábrázolásokat, ahol a dobok és a zászlók együtt szerepelnek, továbbá az oszmán fő tisztségviselőket, kiket „a dob és a zászló urai” címmel illettek.

A mű számos összevetést tartalmaz az Árpád-ház történetének rejtélyei kapcsán más dinasztiák, népek történetével. Betekintést engednek például a bolgárok, az ujugurok, a mongol birodalom és annak széthullott részei, valamint jó néhány kevésbé ismert nép történetébe is. Ez a témában kevésbé jártas olvasó számára azt eredményezheti, hogy a szerzőktől, mint „idegen vezetőktől” lemarad és eltéved a képzeletbeli utazás során. Ugyanakkor a téma kutatói számára azon túl, hogy az eddigi eredményekről igen értékes összefoglalást nyújtanak, új kapukat és lehetőségeket is kínálnak, felvetve friss kérdéseket, tisztázandó részeket. ■

11 Takács 2012, 40–41.